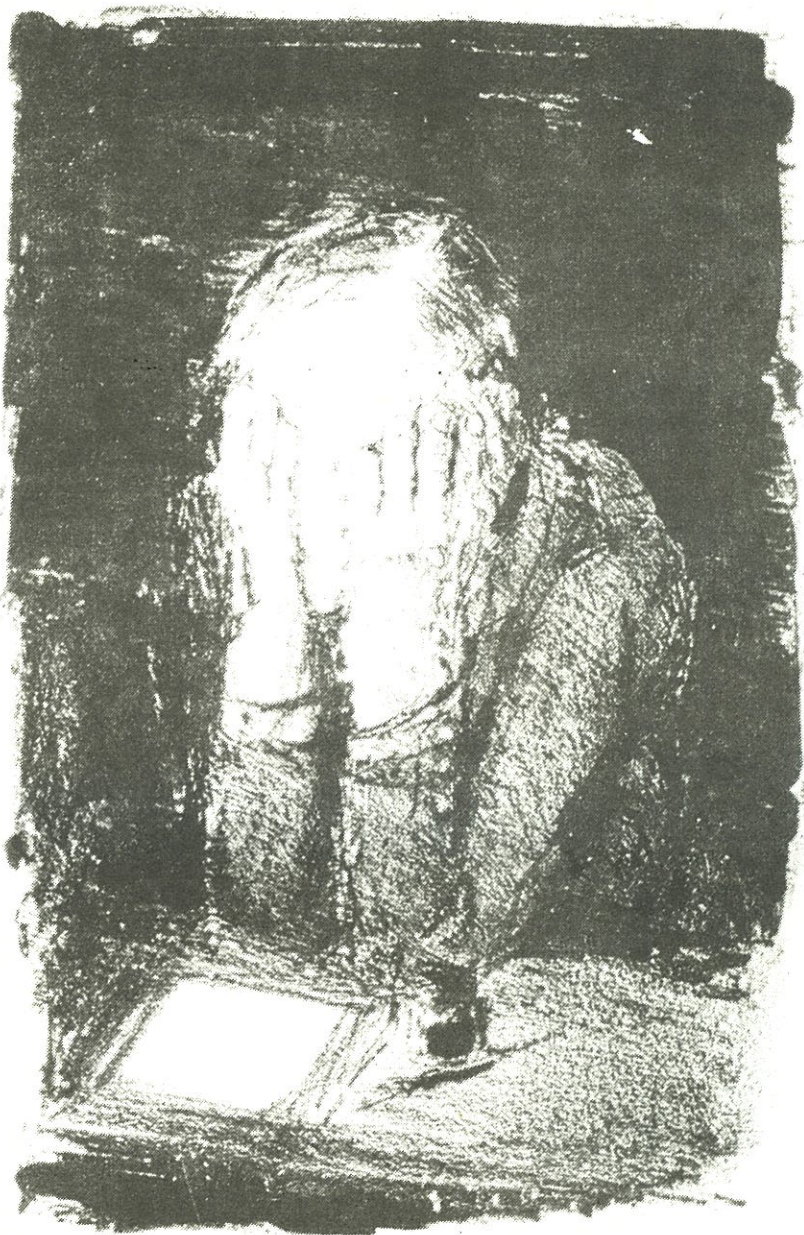

Een marxistisch antwoord op de crisis in Oost-Europa

KOMMUNISME NU

IK heb daarom nog eens het door Gorbatsjov zelf aanbevolen boek van zijn economische raadgever Abel Aganbegian (eveneens 'Perestroika' getiteld, 1987) ter hand genomen. Ik heb het vlug, teleurgesteld, terug opzij gelegd. Er ontbreekt in dit boek elke aanhef tot een onderzoek naar de oorzaken voor de ontoereikende resultaten van de socialistische economie tot nog toe. Hoe kan men een hervorming ontwerpen die verbetering moet brengen als men niet onderzocht heeft wat moet veranderd worden omdat het tot onbevredigende resultaten heeft geleid? En verder: Aganbegian stelt b.v. een nog steeds aanhoudend tekort aan woningen in de Sovjetunie vast. Zijn oplossing voor dit probleem luidt: 'er wordt voorzien de omvang van

De gehele nieuwe geschiedenis (of om voor de geleerde wereld begrijpelijk te blijven: 'recente evolutie') in de landen van het enige tot nog toe reëel bestaande socialisme is toch wel begonnen in maart 1985 met de plannen van Michail Gorbatsjov voor een 'revolutionaire' hervorming van de economie in de Sovjetunie. Net die plannen hebben echter na bijna vijf jaar nog steeds geen grijpbare vruchten gedragen.

de bouwactiviteit met 50 % uit te breiden en tot het jaar 2000 veertig miljoen nieuwe woningen te scheppen'. Maar hoe en waarmee en op kosten waarvan? Aganbegian doet alsof er maar een beetje goede wil voor vereist was en alsof de vroegere economische politiek niet onbekwaam maar gewoon niet gewild

was de mensen woningen te bezorgen.

GOEDE WIL

Die twee dingen zijn kenmerkend voor een erg verspreide manier van denken, ook in de DDR. Zoals Agan-

begian b.v. het woningprobleem louter als een aangelegenheid van goede wil lijkt te beschouwen, bestaat er ook in de DDR een sterke tendens om alle in dat land opstane problemen louter moraaliserend te bekijken en de oorzaken ervan enkel in morele tekorten van de vroegere leiding van staat en partij te zoeken, meer bepaald van een aantal personen die er belangrijke machtsposities in innamen en, naar men zegt, er misbruik van gemaakt hebben. Dat moet wel nader onderzocht worden (niet zonder nauwkeurig te letten op het verschil tussen eisen van de moraal en bepaling van het strafrecht), maar erg interessant is dat niet. Vooral zou het kunnen leiden tot een gevaarlijke vergissing, indien het niet reeds een uitdrukking van die vergissing is.

vergissing, kunnen mens, go teit. Wat dig is en ornamelij orraliteit (c and had ku ar intelli Dat breng ant dat ik gemerkt. en moet d og een ka en niet or eeft wat eig e men tot die men et verbazi emand ee en marxist n het licht eende — ngels en Le n weten c an Marx er nkel een ka eer 'hoge g an de prod eet toch v eëel besta nkel heeft anden waa egeven wa et grondge als men nu edoeld de ngels (en d eeds geda nhouden da taak op zich en Engels al van het beschouwd: van materië en die de c nen vorme maatschapp grondprinci wikkeling v taal 1). (Het de dan ook maatschapp den dat die kapitalisme wel onder verhouding Engels doc isme' en 'k schil maakt keer heeft gemaakt tu daarop volg munisme, 1 van zijn krit gramma van ratie — twe al zijn idee e' heeft 1 underen.)

VAN NAAR

Nu was h diepste inzi de enige weg die hij en Eng

de vergissing dat men 'alles' op punt
ou kunnen stellen met goede voor-
emmens, goede wil en morele inte-
riteit. Wat nu op de eerste plaats
nodig is en waarin de oude leiding
voornamelijk tekort schoot is niet
moraliteit (die men als vanzelfspre-
kend had kunnen veronderstellen),
maar intelligentie.

Dat brengt me terug op het eerste
punt dat ik m.b.t. Aganbegian heb
opgemerkt. Men zal niet vinden wat
men moet doen om 'het socialisme
nog een kans te geven' zolang als
men niet onderzocht en begrepen
heeft wat eigenlijk de grote fout was
die men tot nog toe heeft gemaakt
en die men dus moet rechtzetten.
Met verbazing stel ik vast dat bijna
niemand een poging doet om de din-
gen marxistisch te bekijken, d.w.z.
in het licht van de — ware of ver-
meende — inzichten van Marx,
Engels en Lenin. Men zou toch moe-
ten weten dat volgens de mening
van Marx en Engels het socialisme
enkel een kans had op basis van een
meer hoge graad van ontwikkeling
van de produktiekrachten. En men
weet toch wel dat het tot nog toe
geheel bestaande socialisme zich
enkel heeft kunnen doorzetten in
landen waar die basis absoluut niet
gegeven was, niet eens, in 1945, op
het grondgebied van de latere DDR.
Als men nu niettemin vasthield aan
bedoeld denkbeeld van Marx en
Engels (en dat heeft men tot nog toe
steeds gedaan) dan kon dat enkel
inhouden dat het 'socialisme' zelf de
taak op zich moest nemen die Marx
en Engels als de 'historische missie'
van het kapitalisme hadden
beschouwd: namelijk 'het scheppen
van materiële produktievoorwaar-
den die de enige reële basis kun-
nen vormen voor een hogere
maatschappij-vorm waarvan het
grondprincipe de volle en vrije ont-
wikkeling van elk individu is' (Kapi-
taal 1). (Het woord 'socialisme' dien-
de dan ook steeds meer om een
maatschappelijk systeem aan te dui-
den dat die historische taak van het
kapitalisme had overgenomen, hoe-
wel onder gewijzigde eigendoms-
verhoudingen; terwijl Marx en
Engels doorgaans tussen 'sociali-
sme' en 'kommunisme' geen ver-
schil maakten. Slechts één enkele
keer heeft Marx een verschil
gemaakt tussen de eerste en de
daarop volgende fase van het kom-
munisme, nl. op twee bladzijden
van zijn kritiek op het Gothase pro-
gramma van de Duitse sociaaldemo-
kratie — twee bladzijden waar Lenin
al zijn ideeën over 'Staat en revolutie'
heeft moeten pogen op te
funderen.)

VAN KAPITALISME
NAAR IMPERIALISME

Nu was het toch echter Marx'
diepste inzicht dat accumulatie —
de enige weg om de historisch taak
die hij en Engels net daarom aan het

kapitalisme toeschreven — nu eens
niet mogelijk was noch is zonder uit-
buiting van de werkende mensen.
Wanneer dus het 'socialisme' zelf
die taak van een kapitalistische
akkumulatie op zich moest nemen
of wilde nemen, dan kon ook zo'n
socialisme enkel steunen op een uit-
buiting van de werkende mensen.
Die uitbuiting kon verzacht worden
door een rechtvaardige sociale poli-
tiek en door de bevrediging van de
basisbehoeften van allen veilig te

Erbij komt nu echter dat inmid-
dels het kapitalisme al voorgoed
heeft bewezen dat het niet in staat
is waar te maken wat Marx en
Engels ervan verwachten: nl. de
maatschappelijke produktiekrach-
ten te ontwikkelen op een zodanige
manier ('zodanig' slaat op de kwali-
teit!), dat ze de grondslag konden of
kunnen vormen voor een kommuni-
stische samenleving. Wellicht
heeft dit voornamelijk het 'sociali-
sme' aangetoond doordat het de

de 'rest' van de wereld bij zich op te
hopen, door middel van uitbuiting
en chantage. (Om 'hoopjes te
maken', d.w.z. om te 'akkumule-
ren', moet men van elders iets
samenrapen.) Dat heeft Lenin
begrepen, maar noch hij noch ande-
re hebben er de nodige konsekwen-
ties uit getrokken. De socialistische
landen daarentegen hadden niets
anders om uit te buiten dan hun
eigen natuurlijke rijkdommen en
hun eigen werkende mensen; en op
die manier konden ze zelfs door
aanwending van kapitalistische
methoden van accumulatie niet de
grondslag scheppen voor een kom-
munistische maatschappij. Paradoxaal
en tragisch genoeg waren het
net de socialistische landen die het
bewijs moesten leveren voor het feit
dat er van het kapitalisme niets te
verhopen valt waar het niet
ontaardt tot imperialisme.

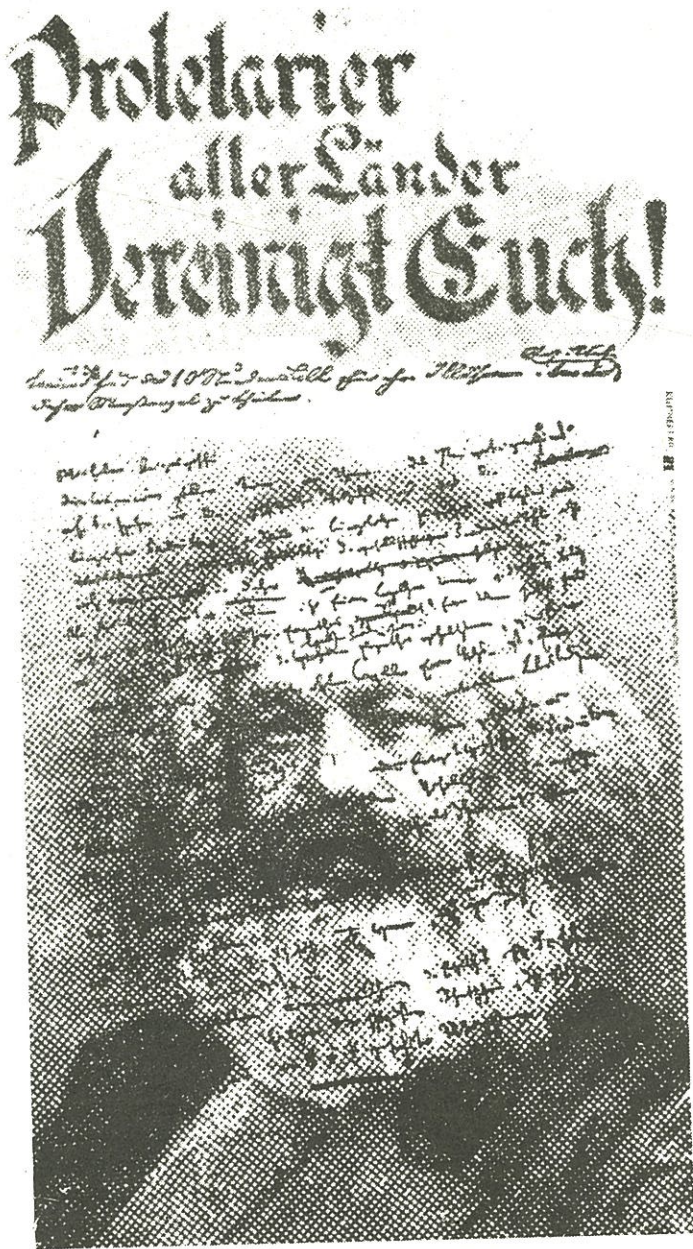
EKOSOCIALISME

Wat valt eruit te besluiten? In
afwijking, in volledige afwijking van
de denkbeelden van Marx en Engels
(maar is niet de wereldgeschiede-
nis, ten laatste vanaf 1917, reeds
lang ervan afgeweken?), en toch
gebaseerd op hun inzichten, moe-
ten we pogen ons een kommunisme
te verbeelden en na te streven dat
zonder de fameuse hoge graad van
ontwikkeling van de produktie-
krachten kan en moet verwezenlijkt
worden. Enkel dat kan het 'ekosoci-
alisme' zijn.

Kommunisme zonder uitstel! Dat
kan wel niet betekenen dat we zon-
der meer de leuze van Louis Blanc
zouden kunnen invullen: 'Aan iede-
reen volgens zijn behoeften, iede-
reen volgens zijn vermogen'. Maar
wèl moet het betekenen dat die leu-
ze zonder uitstel noch voorbehoud
tot leidraad van alle actie moet
gemaakt worden: of zo'n actie ons
naderbij brengt bij dit onvervreemd-
baar einddoel. Op economisch
gebied moet dit een terugkeer bete-
kenen tot het eenvoudig principe
van Engels uit 1844: 'De waarde is
de verhouding tussen de produktie-
kosten en, de bruikbaarheid. De
meest onmiddellijke aanwending
van dit waardebegrip is een beslis-
sing over de vraag of een bepaalde
zaak überhaupt moet geproduceerd
worden, d.w.z., of de bruikbaarheid
van die zaak opweegt tegen haar
produktiekosten.' Engels, wellicht
een groter génie dan Marx, heeft
aan dit principe tot aan het einde
van zijn leven vastgehouden.

Rudolf Boehm

*Dit opstel werd oorspronkelijk in het
Duits geschreven voor het DDR-
weekblad 'Die Weltbühne'. Het werd
niet opgenomen met de vreemde uitleg
dat 'reeds meerdere bijdragen ingezon-
den waren waarin de door mij uitgespro-
ken gedachten heropgenomen werden.'*

stellen, vermeden worden kon ze
niet. Het moge kwalijk overkomen
als ik dit woord 'uitbuiting' aanwend
op dat soort socialisme. Men kan
zoeken naar een ander woord, een
vriendelijker, wellicht ook recht-
vaardiger woord; aan de zaak zelf
verandert dat niets. Zeker was het
(ook volgens Marx) niet de bedoe-
ling van de 'functionarissen van het
kapitaal' (zo noemt hij graag de kapi-
talist) dat uitbuiting en akkumu-
latie uiteindelijk de 'basis van een
hogere maatschappijvorm' moesten
scheppen, en was dat wèl steeds de
bedoeling van de kommunisten. In
de twee gevallen blijft er het ver-
schil tussen bedoeling en werke-
lijkheid.

door Marx en Engels aan het kapi-
talisme toegewezen historische taak
op zichzelf nam — en niet in staat
bleek die taak te vervullen. Welis-
waar heeft het privé-kapitalisme in
de landen waar het heerste en nog
steeds heerst de massa van de men-
schen enige welstand kunnen bezor-
gen, en dit zelfs daar waar de akku-
mulatie van kapitaal nog steeds ver-
der gevorderd werd; en ook dit in
weerwil van de vooruitzichten van
Marx en Engels. Maar blijkbaar was
dit kapitalisme daartoe enkel in
staat door uit te groeien tot imperi-
alisme, overeenkomstig het diepste
inzicht dat we te danken hebben aan
Lenin: het kapitalisme was er enkel
toe in staat door de rijkdommen van